

O odnosu politične in cerkvene oblasti do cerkvenega premoženja v letih 1945–1948

Preučevanje časa po drugi svetovni vojni na Slovenskem je za zgodovinarja zagotovo izredno zanimivo. Pri tem je dobro, da poskuša čas, ki ga preučuje, spoznati iz različnih zornih kotov. Ena od možnosti je zagotovo tudi pogled skozi oči tedanjega časopisja. Prav preko tega želim tudi prikazati odnos politične in cerkvene oblasti do cerkvenega premoženja v letih po vojni, in sicer v času od 1945 do 1948. Ker se tudi preko poročanja izraža odnos tistega, ki piše, oz. tistega, ki časopis izdaja, je potrebno, da se pri tem ne osredotočimo samo na časopis, ki ga je takrat izdajala država oz. republika, temveč tudi na tiste časopise, ki so izhajali s strani Katoliške cerkve (glede na to, da nas zanima odnos med politiko in Cerkvijo). Z izbiro časopisa, ki bi odražal predvsem politiko takratne politične oblasti, nisem imela težav. Izbirala sem namreč lahko med kar dvema dnevnikoma, ki sta izhajala v obdobju, ki ga želim predstaviti. Brez kakšnega posebnega razloga sem se odločila za *Slovenskega poročevalca*¹.

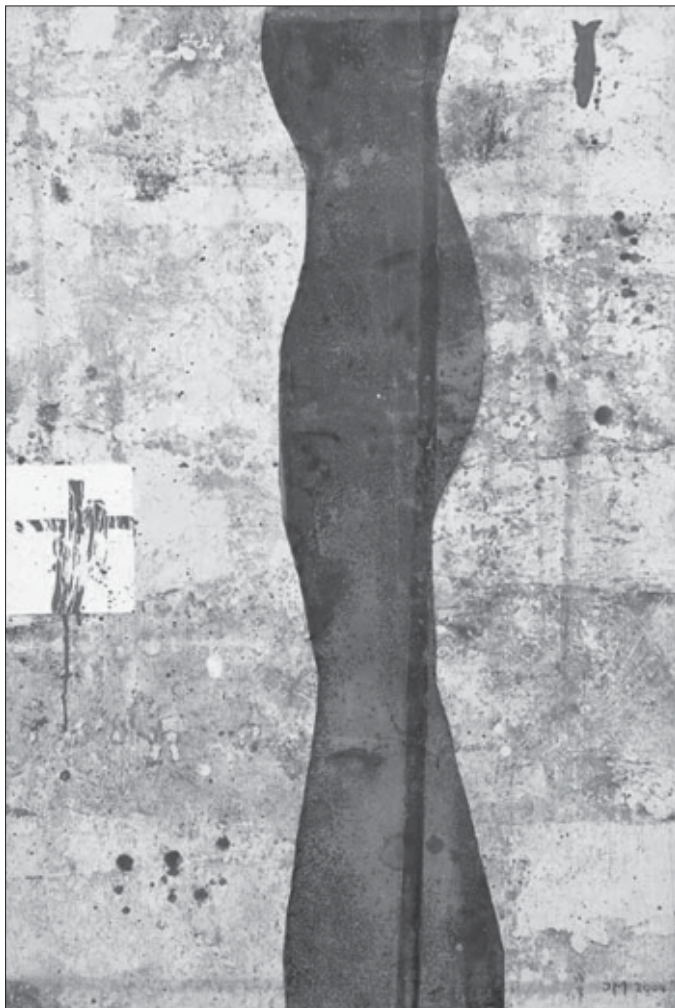
Težje je bilo pri izbiri cerkvenega časopisa, iz katerega bi lahko izluščila odnos cerkvene oblasti do ravnanja z njenim premoženjem s strani politične oblasti, saj zaradi strogih omejitev, ki jih je oblast postavila pri izdajanju dovoljenj za tiskanje, Cerkev praktično ni imela publikacije, ki bi jo v tem času redno izdajala. Še tisto, kar je prišlo iz tiskarn, pa je bilo zaradi strogih pravil, cenzure in sankcij v največji meri omejeno zgolj na ver-

ske vsebine. Zaradi tega sem v pretres vzela dve verski publikaciji, ki sta izhajali v času, s katerim se ukvarjam v tej razpravi, in sicer *Oznanilo*² ter *Okrožnice*³.

Prva nacionalizacija (1946–1948)

Že med drugo svetovno vojno se je v Sloveniji začelo prvo obdobje v procesu podržavljanja zasebne lastnine, t. i. patriotična nacionalizacija, ki se je zaključila decembra 1946. V tem obdobju je tako nova oblast obvladovala "celotno bančništvo, zunanjo trgovino, zavarovalništvo, promet ter večji del industrije, trgovine, gostinstva in gradbeništva". Pristojni državni organi so začeli pripravljati podržavljeno premoženje za vključitev v nov gospodarski sistem, tisto zasebno premoženje, ki pa ni bilo podržavljeno, pa je bilo "omejeno in pod popolnim nadzorstvom".⁴

Tej nacionalizaciji je z izdajo Zakona o nacionalizaciji zasebnih gospodarskih podjetij od decembra 1946 do leta 1948 sledila t. i. prva nacionalizacija. Z omenjenim zakonom so bila nacionalizirana vsa velika in pomembna gospodarska podjetja v državi,⁵ s čimer je socialistični ali državni sektor postal vodilni in je pomenil osnovni temelj za uvedbo načrtnega gospodarstva ter začetek pospešene industrializacije države. Takratni minister za industrijo Boris Kidrič je predlog Zakona o nacionalizaciji 5. decembra 1946 predstavil zvezni skupščini, ta pa ga je še isti dan po krajši razpravi po nujnem postopku sprejela. Za-

Jožef Muhovič: **Brez naslova**, 2004, olje in valjana pločevina na ponjavi, 120 x 80 cm.

kon je bil naslednji dan že objavljen v Uradnem listu.⁶

V razpravi pred sprejetjem zakona se je prvi oglašil poslanec dr. Dragoljub Jovanovič, ki je dejal, "da zakonski predlog potrjuje načela, ki jih vsebuje ustava FLRJ", zaradi česar bo za zakon glasoval, obenem pa je v svojem nagovoru tudi dodal, da pa se ne strinja s tem, da predlog zakona pred tem ni bil dan v širšo razpravo ter da se "sprejema zakon preveč na hitrico". Svoje strinjanje z zakonom je potrdil tudi poslanec Miloš Raškovič, ki

je v njem videl "utrditve in zavarovanje svobode in neodvisnosti naših narodov". K besedi se je javil tudi takratni predsednik vlade LR Slovenije ter poslanec v zvezni skupščini Miha Marinko, ki je med drugim dejal: *"Ta zakon je nov dokaz, da nam je narodno osvobodilna vojna prinesla pravo narodno osvobojenje, predvsem zato, ker je bilo delovno ljudstvo v prvih bojnih vrstah in ker se je na čelu borila Komunistična partija s svojim vse-ljudskim voditeljem, ker je združevala v sebi bistvene elemente socialnega osvobojenja."* V

svojem govoru je tudi navedel vrsto primerov, ko so delavce pred osvoboditvijo izkoriščali različni industrijalci in kapitalisti, ki pa so večino dobička odnesli v tujino. O cerkvenem premoženju ni spregovoril niti besede, enako tudi ne ostali razpravljavci, za kar pa tudi ni bilo potrebe, saj zakon v nobenem členu ne omenja cerkvenega premoženja.⁷

O predlogu zakona o nacionalizaciji je v zvezni skupščini spregovoril tudi podpredsednik vlade FLRJ Edvard Kardelj, ki je ostro obsodil pomisleke poslanca dr. Jovanoviča o tem, da se zakon sprejema s preveliko naglico: *“Če smo hoteli zavarovati izvajanje nacionalizacije, ki naj bi bilo v resnici učinkovito in ne bi iztirilo vsega razvoja našega gospodarstva in če hočemo doseči, da ne bi povzročila izvedba nacionalizacije nobene škode za splošno narodno gospodarstvo, tedaj je potrebno, da se odločimo prav za takšen nujen postopek. ... Ta zakon ne bo izdan “predčasno” in hitrost, ki jo je naša vlada pokazala v tem slučaju ni dokaz, da prinaša nekaj predčasno, temveč nasprotno, dokazala je, da je dobro razmišljala o tem zakonu prej⁸, kot ga je izdala in da je podvzela vse ukrepe, da bo učinkovito izveden.”*⁹

Z zakonom je država sprejela tudi več vrst finančnih obveznosti do nekdanjih lastnikov, med katerimi je bila za slednje zagotovo najpomembnejša odškodnina za nacionalizirano premoženje. V 8. členu Zakona se je tako oblast zavezala, da bo “lastnikom podjetja, nacionaliziranega po tem zakonu, dala država odškodnino za nacionalizirano imovino”. Odškodnina naj bi se izplačevala na podlagi vrednosti premoženja na dan prevzema s strani države. Za pripravo podrobnejših navodil in predpisov, na podlagi katerih bi se do deljevala odškodnina, je bila v tem zakonu zadolžena zvezna vlada, kar je še posebno določeno v tretjem odstavku 10. člena ter v 16. členu zakona.¹⁰ Vendar pa je oblast odškodnino na podlagi nacionalizacije smatrala za neupravičeno, zaradi česar so bili prvi pred-

pisi (sicer v zelo splošni obliki) izdani šele konec leta 1947.¹¹

Zanimivo je, da je isti dan, ko je bil zakon objavljen v Uradnem listu, v *Slovenskem poročevalcu* že najti prve odzive državljanov glede sprejetega zakona, kar kaže na to, da je bila tudi medijska podpora sprejetemu zakonu že vnaprej pripravljena. Tako je sindikalna podružnica tovarne Lajovic s sedežem v Ljubljani v *Slovenskem poročevalcu* 6. decembra 1946 objavila resolucijo, ki so jo člani sindikalne podružnice sprejeli na izrednem sestanku istega dne, ko je bil zakon dan na glasovanje. Pri tem ne smemo pozabiti, da je bil zakon do tega dne (5. 12. 1946) strogo varovana državna skrivnost, kar lahko pomeni le, da o samem zakonu tudi sindikalna podružnica pred tem dnem ni bila seznanjena. To priča o izredno hitri (politični) mobilizaciji delavcev po vsej Sloveniji, pa tudi Jugoslaviji, saj je bila sprejeta resolucija sindikalne podružnice tovarne Lajovic le ena izmed mnogih, ki so nastale na dan sprejetja zakona. Tako so poleg njih resolucijo med drugim izdali tudi delavci državnega podjetja Jugopetrol, delavci tovarne Kolinska, delavci tovarne kovinskih izdelkov Eka.¹² Poleg teh so svoje resolucije izdali tudi delavci tovarne Pivovarna Laško, železarne Štore, tekstilne tovarne A. Božič iz Kranja, pivovarne Union, podjetja Jaš, delavci tiskarne Grafika, tovarne verig v Lescah ter mnogi drugi.¹³ V vseh resolucijah so pozdravili sprejeti zakon, ki naj bi pomenil “temelj za odpravo izkoriščanja človeka po človeku”.¹⁴

Glede na to, da se prva nacionalizacija ni dotaknila neposredno cerkvenega premoženja, je razumljivo, da v odzivih v časopisih Cerkev ni nikjer omenjena, čeprav morda preseneča, da je niti enkrat ne omenjajo, ko naštevajo tiste, ki so v preteklosti izkoriščali delavce. Morda je temu botrovala predvsem narava nacionalizacije, ki je bila usmerjena v proizvodne obrate, medtem ko je bilo cerk-

veno premoženje predvsem agrarnega značaja (gozdovi, polja in pašniki s spremljajočimi objekti razdeljeni na množico cerkvenih subjektov: škofija, župnije, redovi, cerkvene ustanove ipd.). Politična oblast je sicer po vojni najostreje nastopala proti Cerkvi ter ji je skušala vzeti vsako družbeno moč, kar se kaže preko številnih sodnih procesih zoper duhovnike, z agrarno reformo leta 1945, kjer Cerkvi vzame večino njene posesti, ter z različnimi drugimi pritiski. O vsakem bolj ali manj pomembnem sodnem procesu zoper duhovnike so tudi poročali v vseh večjih časopisih, tudi v *Slovenskem poročevalcu*,¹⁵ kjer so podrobno opisovali zločine, ki naj bi jih obsojeni duhovniki storili med drugo svetovno vojno. Pri tem so vedno znova poudarjali, da je bila Cerkev ter njeni duhovniki med vojno na strani okupatorja ter izdajalcev, da je nasprotovala narodnoosvobodilnemu boju, da je organizirala in skupaj z okupatorjem vodila boj proti domačemu prebivalstvu, da je spodbujala protinarodno propagando, da je nasprotnikom izdajala imena udeležencev NOB. Skratka, vsak proces so izkoristili za boj proti Cerkvi. Poleg tega so v *Slovenskem poročevalcu* v tem obdobju objavljali posamezne prispevke, ki so analizirali dejavnost Katoliške cerkve na Slovenskem v času med vojno.¹⁶ V teh prispevkih je Cerkev predstavljena v izrazito slabi luči. Kot sem že omenila, so taki prispevki služili predvsem spreminjanju javne podobe Cerkve iz pozitivne, moralne predvojne avtoritete v izdajalko naroda. To spremembo mnenja je namreč politična oblast potrebovala za kasnejši, bolj odkrit in bolj neposreden boj proti Cerkvi kot instituciji. Kljub temu pa v prvih treh letih v *Slovenskem poročevalcu*, kot osrednjem slovenskem časopisu, ni mogoče najti niti enega članka, ki bi govoril o odnosu politične oblasti do cerkvenega premoženja ter da bi bil morda razlog nacionalizacij tudi v tem, da se zmanjša finančna moč Cerkve. Največ-

krat kot razlog slabega položaja delavca pred in med vojno omenjajo kapitaliste ter okupatorja. Tako so kmetje s Ptujkega polja pisali *Slovenskemu poročevalcu*: "*Naši agrarni kraji so v stari Jugoslaviji bedno živeli. ... To je bila posledica kapitalističnega gospodarstva, ki je v enako meri udarjalo ter izkoriščalo delavca in kmeta. Med okupacijo pa je sadove našega dela pospravljajal okupator. Zdaj smo vsi veseli, ker ste z zakonom o nacionalizaciji do kraja vnesena v naše gospodarstvo red in načrtnost. Ta zakon je očistil naš gospodarski stroj peska in odstranil največjo oviro urejene preskrbe.*"¹⁷

Tudi v *Oznanilu*, verskem časopisu, ki je izhajal sicer zelo neredno in v majhnem obsegu, nista bili niti z besedo omenjeni ne patriotična ne prva nacionalizacija. Niti v enem prispevku ni mogoče razbrati, kaj si je takratno cerkveno vodstvo mislilo o zakonih, ki so neposredno ali posredno vplivali na premoženje Cerkve. Še najbolj se temu približa odstavek, ki je bil objavljen v *Oznanilu* v prvi polovici leta 1947, pa še tu je potrebno veliko domišljije, da prepoznamo v njem mnenje Cerkve o dogajanju okoli nje: "*Cerkev ni človeška, ampak božja ustanova. Cerkev se ne ozira na mnenja ljudi, ki se spreminjajo od danes na jutri. Ne ozira se na besnenje sovražnikov, pa tudi se ne da speljati od lastne pohvale. ... Sicer ji je napovedano, da bo preganjana in to je njena predprava, da se množi in napreduje sredi viharjev. Če mora Cerkev zavzeti v določeni zadevi svoje stališče, se to ureja po notranjih načelih Cerkve v smislu skrivnostnega telesa Kristusovega, ne po kakih drugih zemskih vidikih.*"¹⁸

Druga nacionalizacija (1948–1950)

Dve leti po prvi nacionalizaciji je leta 1948 sledila druga nacionalizacija, ki je trajala do leta 1950. Čeprav je bil motiv zanjo, tako kot za prvo nacionalizacijo, tudi gospodarske narave, pa ta ni bil edini ali najpomembnejši. V tem času je namreč prišlo do zaostrovanja

odnosov med Sovjetsko zvezo in Jugoslavijo, zaradi česar je slednja hotela dokazati svojo "ortodoksno" ter tako zanikati obtožbe, ki so prihajale z Vzhoda.¹⁹ Tako sta Zvezni svet in Svet narodov Ljudske skupščine FLRJ 29. aprila 1948 sprejela zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o nacionalizaciji privatnih gospodarskih podjetij, ki je poleg že nacionaliziranih privatnih gospodarskih podjetij nacionaliziral tudi vsa tista podjetja, "ki imajo po svojem pomenu ali po svoji kapaciteti splošni pomen za zvezno ali republiško gospodarstvo, za zaščito ljudskega zdravja ali za kulturni razvoj ljudskih množic": vsa kreditna in zavarovalna podjetja, vse rudnike in podjetja za iskanje rude, vse elektrarne s samostojnim pogonom, vsa podjetja, ki so skrbela za železnice, vse morske ladje, ribiške in potniške ladje (z določenimi omejitvami glede teže in števila potnikov, ki jih lahko prepelje), vsi sanatoriji, bolnišnice, javna kopališča, termalna kopališča in zdravilišča s pripadajočimi objekti, vse tiskarne in litografije, vse kinematografi, vsa podjetja (industrijska, trgovska, prevozna, gradbena, hoteli), ki jih je ljudska skupščina tri dni po objavi zakona označila pomembne za gospodarstvo. Po tem zakonu so bila nacionalizirana tudi vsa skladišča, z zmogljivostjo 100 in več ton. S to dopolnitvijo zakona o nacionalizaciji so v državno last prešle tudi vse nepremičnine tujih državljanov, ustanov ali tujih zasebnih in javnopravnih oseb.²⁰

Tudi ta nacionalizacija se v tekstu ni neposredno dotaknila Cerkev in njenega premoženja,²¹ zaradi česar tudi po objavi le-te v *Slovenskem poročevalcu* ni mogoče zaslediti opredeljevanje oblasti do cerkvenega premoženja. Tudi v samem poročanju časopisa v času dopolnilne nacionalizacije ni niti enkrat moč najti navedbe Cerkev kot tiste, ki je izkoriščala delavca in kmeta in ji je zato potrebno odvzeti premoženje. Tako so lahko bralci v obrazložitvi zakona o spremembah in dopolnitvah za-

kona o nacionalizaciji brali, da bo ta zakon pripomogel h krepitvi gospodarske neodvisnosti države, saj so v preteklosti "tujci z izkoriščanjem pridobivali nepremičnine in so s pomočjo teh nepremičnih ... to izkoriščanje še dopolnjevali in večali. Ni razloga, da bi te nepremičnine, ki so si jih tujci pridobili z izkoriščanjem našega ljudstva, ostale še nadalje v njihovih rokah".²² Tudi pri podrobnejšem naštevanju preteklih izkoriščevalcev v govoru predsednika zveznega Gospodarskega sveta in zvezne planske komisije Borisa Kidriča, ki ga je imel v Ljudski skupščini FLRJ dan pred sprejetjem dopolnilnega zakona Cerkev ali duhovnikov ni omenil niti z besedo²³, kar zagotovo priča o tem, da vsaj v tem obdobju politična oblast na področju premoženja ni želela zaostrovati odnosov s Cerkvijo ali katerokoli drugo versko skupnostjo. Edini, ki je v svojem govoru omenil duhovščino in da je to povzel tudi *Slovenski poročevalec*, je bil dr. Marijan Breclj, organizacijski sekretar IOOF, ki je v obeh nacionalizacijah videl velik napredek za gospodarstvo Jugoslavije, ki so ga jugoslovanski delavci z veseljem sprejeli. Pri tem pa ugotavlja, da je odnos do nacionalizacije predvsem na vaseh vendarle manj navdušujoč kot drugod. Razlog za to vidi v stari miselnosti, "ki se je odražala v nezaupanju do novega gospodarskega sistema in v stremljenju po vsem individualističnem gospodarskem življenju. Tako mentaliteto so hoteli ohraniti pri našem kmetu reakcionarni elementi, ki so na čelu z reakcionarnim klerom skušali v vrstah našega kmečkega prebivalstva dobiti podporo za svoje škodljivo delo."²⁴ Praktično samo na tem mestu je politična oblast v proces nacionalizacije vključila tudi vlogo duhovnika, medtem ko se temu, kot sem že omenila, drugje vedno izmakne.

V tej dopolnilni nacionalizaciji je tako v Sloveniji v državno last po poročanju *Slovenskega poročevalca* prišlo 636 podjetij,²⁵ in sicer 63 podjetij kovinske stroke, 72 podjetij tek-

stilne stroke, 19 podjetij kemične stroke, 22 podjetij živilske stroke, 4 pekarnar, 31 usnjar-skih podjetij, 48 žag, 13 grafičnih podjetij, 28 lesno predelovalnih podjetij, 80 hotelov in penzionov, 20 elektrarn, 40 podjetij za gradbeni material ter 6 gradbenih podjetij, 21 prevoznih podjetij, 72 mlinov, 3 rudniki, 44 vin-skih kleti, 7 bolnišnic in sanatorijev, 3 kre-ditna podjetja, 26 trgovskih skladišč, 10 ki-nematografov in 2 podjetji radijske stroke.²⁶ Med naštevanjem nacionaliziranih objektov nikakor ni mogoče razbrati, ali je med nji-mi tudi kakšno podjetje, ki je bilo v nepo-sredni lasti Cerkve ali kakšne druge verske skupnosti.

Tretja nacionalizacija (1958–1963)

Po obeh nacionalizacijah je v obdobju od leta 1958 do 1963 sledila še tretja nacionali-zacija, ki pa ni predmet te razprave, saj pre-sega zastavljeni časovni okvir, zato jo tu samo bežno omenjam. Glavni razlog za njeno iz-vedbo je bil tokrat predvsem ekonomske na-rave. Že vse od časa po vojni je v Sloveniji primanjkovalo bivalnih površin, torej stano-vanj. Ko se je z letom 1947 začelo obdobje pospešene industrializacije ter nasilnega in hitrega spreminjanja socialne strukture pre-bivalstva, je postal stanovanjski problem še toliko bolj pereč. Iz tega razloga je Zvezna ljudska skupščina 26. oz. 28. decembra 1958 sprejela Zakon o nacionalizaciji najemnih zgradb in gradbenih zemljišč, ki je nacion-aliziral tri lastniško-premoženjske kategorije: stanovanjske hiše z njenimi posameznimi deli; poslovne zgradbe, ki so bile namenjene za gospodarske, upravne, prosvetne, kulturne, zdravstvene in podobne dejavnosti; ter grad-bena zemljišča.²⁷

Ta nacionalizacija se je neposredno najbolj dotaknila cerkvenega premoženja, oz. stano-vanjskih in poslovnih objektov, ki so bili v lasti verskih skupnosti. Po mnenju Izvršnega sveta LS LRS so se v tem obdobju odnosi s Kato-

liško cerkvijo že nekoliko izboljšali, zato so menili, da se ne sme dopustiti, da bi se napačno uporabljal sprejeti zakon z razlogom ome-jitve materialne baze Cerkve. Zaradi tega so bile iz te nacionalizacije izvzete nepremičnine, ki jih je Cerkev uporabljala za opravljanje cerk-vene dejavnosti. Sama merila za določanje ne-premičnin verskega značaja, ki naj bi bile na-cionalizirane, je Republiška komisija za na-cionalizacijo sprejela aprila leta 1959. Kljub temu je prihajalo pri nacionalizaciji cerkve-nega premoženja do številnih problemov, ki pa jih je Republiška komisija za nacionalizacijo v sodelovanju s cerkveno oblastjo reševati za vsak primer posebej.

Agrarna reforma²⁸

Odnos politične oblasti do Cerkve in po-sredno do njenega premoženja se je kazal tudi preko agrarne reforme, ki je v veliki meri vpli-vala na velikost cerkvenega premoženja v času totalitarizma. Osnovo zanjo sta predstavljala zvezni Zakon o agrarni reformi in kolonizaciji z dne 23. avgusta 1945²⁹ ter republiški Zakon o agrarni reformi in kolonizaciji z dne 17. de-cembra 1945³⁰. S tretjo³¹ in hkrati najbolj ra-dikalno agrarno reformo so bila razlaščena predvsem veleposestva, zemljiška posestva bank, podjetij, delniških družb, cerkva, sa-mostanov in verskih ustanov.³²

Za razliko od nacionalizacije pa je *Slovenski poročevalec* vedno, ko je poročal o agrarni re-formi, omenil tudi Cerkev ter njen "doprinos" k izkoriščanju slovenskega kmeta v času pred drugo svetovno vojno ter med njo. Ko je bil osnutek zakona o agrarni reformi predan v raz-pravo zakonodajnemu odboru začasne narod-ne skupščine, je o tem poročal tudi osrednji slovenski dnevnik, ki je največ pozornosti na-menil razmišljanju zveznega ministra za kme-tijstvo dr. Vase Čubriločiča, ki je ugotavljal, da "znatne površine naše zemlje pripadajo mr-tvi roki cerkve, cerkvenih in drugih ustanov".³³ To je bil tudi eden izmed razlogov, da se je

vlada odločila, da mora zemlja pripadati tistemu, ki jo obdeluje, kar pomeni, da jo je bilo potrebno vzeti tistemu, ki mu kmetijstvo ni glavni poklic. Ob tem se je tudi pojavilo vprašanje o odškodnini tistim, ki naj bi jim bila zemlja odvzeta. Politična oblast je pri tem zavzela stališče, da je socialno pravično, da skupnost vzame zemljo brez odškodnine predvsem tistim, ki so imeli svojo posest organizirano "na eksploataciji tujih delovnih moči", ki so imeli posest, ki je pomenila "ostanek fevdalnih odnošajev", ter posesti "mrtve roke". Čubri-

lovič, kot predstavnik politične oblasti, je poudaril, da je to socialno pravično, "ker ta posestva niso osebni zaslužek, temveč so rezultat izkoriščanja tuje delovne sile ali pa so prispevek narodnih dobrotnikov, kakor so samostanska posestva in posestva cerkvenih ustanov". To so bila, po mnenju oblasti, tista posestva, ki jih je skupnost pred časom dala tem ustanovam in jih ima zato skupnost tudi pravico vzeti brez odškodnine.³⁴

Za ljudi je bil to zagotovo zelo prepričljiv dokaz, da sme država brez slabe vesti ali ob-

Jožef Muhovič: *Tau*, 2004, olje na ponjavi, 120 x 80 cm.

čutka krivde vzeti Cerkvi njene posesti. Da se je ta miselnost "prijela", dokazuje tudi to, da se je enak argument pogosto pojavljal tudi v razpravah o zakonu o denacionalizaciji, ki ga je slovenska vlada sprejela leta 1991,³⁵ oz. je ta argument še vedno prisoten v slovenskem prostoru. Ob tem je ugotoviti, da vendarle veliko manj, kot pred leti, kar je verjetno posledica tega, da je večina denacionalizacijskih zahtevkov že rešenih in denacionalizacija ni več (pogost) predmet političnih debat.

Zvezni zakon o agrarni reformi in kolonizaciji iz leta 1945 je v 3. členu določal, da se med drugim vzamejo zemljiška posestva Cerkve, samostanov, verskih ustanov in vseh "vrst ustanov, posvetnih in verskih" ter da vsa ta posestva preidejo v posest države. Kot sem že omenila, je oblast v četrtem členu tega zakona tudi določila, da se celotna posestva Cerkvi odvzamejo brez vsake odškodnine, saj se z zakonom samo vrača skupnosti tisto, kar je ta nekoč dala v uporabo cerkvam in verskim ustanovam. Kljub temu pa je zakon dovoljeval nekaj izjem pri odvzemu cerkvenih posestev. Tako je osmi člen določal, da se "*od obstoječih posestev posameznih cerkev, samostanov in verskih ustanov odvzame samo višek nad 10 ha njihove skupne površine njiv, vrtov, vinogradov, sadovnjakov, ledine in gozdov*" ter da se verskim ustanovam ter samostanom večjega značaja ali večje zgodovinske vrednosti pusti "*dosedanje njihove posesti do 30 ha obdelovalne zemlje in do 30 ha gozdov*".³⁶

Cerkveno vodstvo kot tudi duhovniki agrarne reforme zagotovo niso sprejeli z navdušenjem, čeprav tega ne v *Oznanilih* ne v *Okrožnicah* ni mogoče zaznati oz. temu ne posvečajo veliko prostora. V vseh štirih letih le pet *Okrožnic* omenja agrarno reformo.³⁷ Številni duhovniki so se očitno po nasvet glede postopanja zaradi agrarne reforme obrnili tudi na Škofijski ordinariat, vendar ta duhovnikom ni dal nobenih konkretnih navo-

dil. Tako so v *Okrožnico* januarja 1946 zapisali: "V zadevi agrarne reforme naj župnijski uradi ne iščejo nasvetov in pomoči pri škofijskem ordinariatu, ker od nikoder ne prejema kakšnih tozadevnih navodil ali posebnih določil."³⁸ Iz tega lahko sklepamo, da tudi generalni vikar Anton Vovk ni vedel, kako naj se odzove na agrarno reformo in kako naj v tem primeru ravna. V napisanem je moč tudi razbrati nekakšno nemoč Cerkve in njenega vodstva ob ravnanju oblasti glede agrarne reforme, ki se kaže tudi v tem, da so se, namesto da bi izdali samostojno mnenje o tem, opirali na pismo pastirsko pismo jugoslovanskih škofov z dne 20. septembra 1945.³⁹ Ob tem so tudi naročili duhovnikom, da naj v zadevi agrarne reforme "ne dajejo nikjer nikakršnih koli izjav".⁴⁰

Kot omenja *Slovenski poročevalec* iz leta 1945, Zakona o agrarni reformi večina ljudi ni sprejela z navdušenjem, o čemer so tudi pisali v eni izmed števil. V prispevku so skušali ljudem dopovedati, da bo zakon rešil mnoga vprašanja, ki jih "danes opozicija izkorišča v svoje politične reakcionarne namene in bega kmete, ki so premalo zavedni ali pa premalo razgledani". Še enkrat povedo, da z zakonom ne jemljejo zemlje kmetu, temveč predvsem tistim, ki je sami ne obdelujejo, med drugim tudi Cerkvi.⁴¹

Očitno so kmetje kljub tem pojasnilom ostali še vedno skeptični do agrarne reforme, saj je *Slovenski poročevalec* čez teden dni objavil še obsežnejši prispevek o koristnosti le-te. Zanimivo v tem prispevku je predvsem to, da Cerkve ne prikazuje kot zatiralca, ki bi ji bilo treba nujno vzeti njeno materialno premoženje, s katero bi zmanjšali njeno moč ter da bi jo tudi na tak način kaznovali za njeno "izdajalsko vlogo" v času druge svetovne vojne. V tem prispevku "bijejo boj za staro pravdo" predvsem napram "najbolj mračnim silam reakcije narodne izdaje in tuje nadoblasti – uničila bo fevdalno in kapita-

listično veleposest". Tu bi sicer lahko prepoznali Cerkev v "najbolj mračni sili reakcije", glede na to, da je bila podobna besedna zveza velikokrat uporabljena pri poročanju o duhovniških procesih ter medvojni dejavnosti Cerkve s strani različnih časopisov, vendar, kot sem že rekla, te povezave iz celotnega teksta ni moč razbrati, delno pa to misel razbremeni tudi nadaljevanje, ki govori o fevdalno-kapitalistični posesti. V prispevku cerkvene posesti omenjajo le, ko govorijo o agrarni reformi po prvi svetovni vojni, ki naj bi bila preveč prizanesljiva do vseh, tudi do Cerkve.⁴²

Slovenski poročevalec je konec leta 1945 objavil prispevek o odzivih na zakon o agrarni reformi, ki ga je 17. decembra izdala slovenska vlada. Ljudje naj bi zdaj zakon končno z navdušenjem sprejeli, obenem pa naj bi tudi predlagali, da se razlasti celotna cerkvena zemlja, saj bo Cerkev, kljub ločitvi od države, živela od podpore države, ki "jo bo dobila, če bo delala v interesu ljudstva, v primeru, da bi ne delala v ljudskem interesu, pa zemlje tako ne rabi".⁴³ Iz tega, sicer kratkega stavka, lahko razberemo, kako je oblast v odvzemu zemlje Cerkvi videla možnost za njen nadzor oz. podreditev. Zavedajoč, da je brez materialne podpore težko preživeti, je računala na to, da se ji bo Cerkev, ko bo ekonomsko popolnoma zlomljena, podredila. Kljub temu se je Cerkev, oropana praktično vsega premoženja, naučila preživeti, ne da bi se ji bilo treba udinjati oblasti.

V *Slovenskem poročevalcu* je nato še nekajkrat omenjena agrarna reforma, njeno izvajanje ter vpliv reforme na Cerkev, vendar gre vedno samo za povzetke že napisanega.⁴⁴ Iz tega izstopa le prispevek, ki je bil objavljen sredi septembra 1946. V njem časopis poroča, da se je v Stični 8. septembra ob 10. dopoldne zbralo okoli 300 ljudi, ki je zahtevalo, da oblast v celoti razlasti stiški samostan. Ljudska oblast je namreč hotela stiški samostan kot

kulturnozgodovinsko znamenitost zaščititi in je zato samostanu, v skladu z zakonom o agrarni reformi, pustila 30 ha zemlje ter vsa gospodarska in stanovanjska poslopja, vendar pa naj bi ljudje ugotovili, da si samostan sploh ne prizadeva za ohranitev svojih stavb. Kot primer so navedli nepopravljivo poškodovan relief v desnem trdnjavnem stolpu, ki naj bi ga uničila vlaga. Zbrani demonstranti so bili tudi mnjenja, da je za vzdrževanje tako velikega kompleksa v samostanu pre malo patrov ter da zaradi tako majhnega števila dejansko ne potrebujejo tako veliko prostora. V članku je še navedeno, da so ob koncu zborovanja ljudje izbrali pet zastopnikov, ki naj bi te zahteve prebivalstva prenesli oblastem.⁴⁵

Ob prebiranju tega članka se človeku nehote postavi dvom o spontanosti takega zborovanja. Katoličani 8. septembra namreč praznujejo praznik rojstva Device Marije ali mali šmaren. Za katoličane je to še danes velik praznik, po vojni, ko je bil slovenski prostor še veliko bolj prežet s katoliško tradicijo, pa je imel zagotovo še večjo težo. Če bi preverjali, kdaj je bila tisto nedeljo maša, bi me ne čudilo, če bi se izkazalo, da ravno takrat, ko se je začelo to zborovanje. Iz vsega tega lahko sklepamo, da je pri sami pobudi in izpeljavi shoda imela vlogo tudi oblast, ki se je pogosto posluževala takega načina organiziranja "spontanih" zborovanj in protestov.

Zaključek

V prvih letih po vojni, ko si je nova politična oblast šele utrjevala oblast, se je ta zavedala, da bi neposredni spopad s Cerkvijo zanj lahko pomenil ravno nasproten učinek, kot si je želela. Prav zato si je v prvih povojnih letih politična oblast predvsem prizadevala, da uniči Cerkev kot moralno avtoriteto, to pa je najlažje dosegla (vsaj tako so bili prepričani) tako, da je pred sodišča postavljala duhovnike, ki so med vojno odkrito nastopali proti komunizmu oz. so se distancirali

do med (in po) vojne komunistične oblasti. Na teh sodnih procesih, ki so jih največkrat tudi javno prenašali, so duhovnike obtoževali najhujših grozodejstev (umorov, požigov, posilstev), organiziranja protirevolucionarnega tabora, sodelovanja z okupatorji itd. Večina časopisov, med njimi tudi *Slovenski poročevalec*, je o teh procesih obširno poročal. Občasno so objavili tudi podlistke, ki so opisovali delovanje duhovnikov med vojno, pri čemer so jih, tako kot na sodnih procesih, obtoževali najhujših zločinov.

Da bi si oblast pridobila tudi gospodarsko moč, je izvedla tri obširne nacionalizacije, v katerih je popolnoma izginil privatni sektor, ter agrarno reformo, s katero je pridobila ogromna zemljiška posestva. Delno je bila v oba procesa vključena tudi Cerkev, predvsem v agrarno reformo, s katero je praktično izgubila vse svoje posesti, vendar o tem tudi politična oblast, kot je možno razbrati iz odzivov v *Slovenskem poročevalcu*, ni želela veliko poročati, saj, kot sem omenila, v prvih letih še ni želela neposredno zaostrovati tega odnosa.

Slovenski poročevalec kot tudi oba verska časopisa, tako *Oznanilo* kot *Okrožnice*, odnosu med politično in cerkveno oblastjo v odnosu do cerkvenega premoženja v letih 1945-1948 tako ne posvečajo (skoraj) nobene pozornosti, iz česar je moč sklepati, da tudi dejansko to ni bil osrednji predmet (javnih) razprav v tistem času. V tem času je bila namreč oblast predvsem usmerjena k moralnemu uničevanju Cerkve na Slovenskem – s številnimi procesi proti duhovnikom so skušali vzeti Cerkvi moralno avtoriteto, s čimer bi jo oslabili za nadaljnje zmanjševanje (in uničenje) njenega vpliva. Samo občasni članki v *Slovenskem poročevalcu* sporočajo, da je bila Cerkev vključena v gospodarske načrte države ter da je s sprejetimi zakoni vendarle postopno slabila ekonomska moč Cerkve. Po drugi strani pa je mogoče prav v pomanjka-

nju prispevkov s področja gospodarskega dogajanja v verskem časopisju tudi sklepati, da se Cerkev v prvem obdobju ni prav dobro znašla, oz. ni vedela, na kakšen način se naj odzove na spremenjene povojne razmere. Tako izzveni tudi obvestilo duhovnikom v *Okrožnici* iz januarja 1946 "ne iščite nasvetov in pomoči pri škofijskem ordinariatu".

1. *Slovenski poročevalec* je bilo glasilo Osvobodilne fronte, ki je izhajalo periodično. Leta 1938 sta izšli le dve številki, od leta 1945 je izhajal dnevno. Leta 1959 se je združil z Ljudsko pravico v časopis Delo.
2. Časopis, ki je izhajal zelo neredno od 1945 do 1952, čeprav je bilo prvotno mišljeno, da bi izhajal kot tednik.
3. Interni časopis škofijskega ordinariata, ki je bil namenjen duhovnikom. Izhajal je tako v ljubljanski kot v mariborski škofiji.
4. Jože Prinčič, *Nacionalizacija na ozemlju LR Slovenije 1945-1963*, Novo mesto, Dolenjska založba, 1994 (dalje: Jože Prinčič, *Nacionalizacija 1945-1963*), 30.
5. Prim. Jože Prinčič, Maruša Zagradnik, Marijan Zupančič, *Viri za nacionalizacijo industrijskih podjetji v Sloveniji po 2. svetovni vojni*, Ljubljana, Arhivsko društvo Slovenije, 1992.
6. Ur. l. FLRJ, št. 98/667, 6. 12. 1946.
7. Delovno ljudstvo pozdravlja zakon o nacionalizaciji, v: *Slovenski poročevalec*, 7. 12. 1946, 1.
8. Še pred obravnavo predloga zakona v zvezni skupščini je vlada že pripravila cel organizacijski aparat, ki naj bi izvedel uzakonjeno nacionalizacijo. Glej Govor podpredsednika vlade Edvarda Kardelja, v: *Slovenski poročevalec*, 7. 12. 1946, 1.
9. Govor podpredsednika vlade Edvarda Kardelja, v: *Slovenski poročevalec*, 7. 12. 1946, 1.
10. Zakon o nacionalizaciji privatnih gospodarskih podjetji, v: *Slovenski poročevalec*, 7. 12. 1946, 1.
11. Jože Prinčič, *Nacionalizacija 1945-1963*, 53.
12. Naredili smo velik korak naprej, v: *Slovenski poročevalec*, 6. 12. 1945, 2.
13. Pozdravljamo sprejeti zakon kot pridobitev naše borbe in našega dela, v: *Slovenski poročevalec*, 8. 12. 1946, 1.
14. Naredili smo velik korak naprej, v: *Slovenski poročevalec*, 6. 12. 1945, 2.
15. Prim. Izdajalci priznavajo svoje ovaduško delo, v: *Slovenski poročevalec*, 22. 9. 1946, 121; Metod

- Mikuž, Krivi so, v: *Slovenski poročevalec*, 16. 12. 1945;
16. Prim. Kajnovsko razdobje v Katoliški Cerkvi na Slovenskem – govor ministra Toneta Fajfarja po ljubljanskem radiu dne 6. julija, v: *Slovenski poročevalec*, 8. 7. 1945, 4. Partija v borbi proti sovražnikom delovnega ljudstva, v: *Slovenski poročevalec*, 14. 11. 1946, 4-5; Osvobodilna fronta in Cerkev na Slovenskem, v: *Slovenski poročevalec*, 22. 7. 1945, 4.
17. Zakon o nacionalizaciji sprejema delovno ljudstvo kot pridobitev svoje borbe in svojega dela, v: *Slovenski poročevalec*, 29. 12. 1946, 3.
18. *Oznani*, 6. 4. 1947, 3.
19. Jože Prinčič: *Nacionalizacija 1945-1963*, 78.
20. Sprememba zakona o nacionalizaciji privatnih gospodarskih podjetij, v: *Slovenski poročevalec*, 29. 4. 1948, 1.
21. So pa zato z drugo nacionalizacijo nekateri ženski in moški redovi izgubili bolnišnice, ki so bile v njihovi oskrbi. Prim. Šematemizem ljubljanske nadškofije, Nadškofija Ljubljana, Ljubljana, 1993, 1186-1197. Po odpustitvi iz bolnic in sanatorijev se je veliko redovnic zateklo v Srbijo, kjer so svoje delo negoval in bolniških sester nemoteno opravljale dalje. Paradokso je bilo, glede na situacijo v Sloveniji, da so bile sprejete kot bolniške sestre celo v bolnišnico Vojne akademije, kjer so delovale vse do razpada Jugoslavije. Ustni vir: Franc M. Dolinar.
22. Sprememba zakona o nacionalizaciji privatnih gospodarskih podjetij, v: *Slovenski poročevalec*, 29. 4. 1948, 1.
23. Sprememba zakona o nacionalizaciji pomeni razširjenje in utrditev socialističnega sektorja našega gospodarstva, v: *Slovenski poročevalec*, 29. 4. 1948, 4.
24. II. kongres OF Slovenije – poročilo organizacijskega sekretarja IOOF dr. Marijana Breclja, v: *Slovenski poročevalec*, 29. 4. 1948, 2.
25. Po podatkih Jožeta Prinčiča naj bi v Sloveniji v tem obdobju nacionalizirali 769 podjetij, in sicer 108 lesnopredelovalnih obratov in žag, 105 podjetij živilske industrije, 77 podjetij kovinske industrije, 76 podjetij tekstilne industrije, 60 podjetij industrije gradbenega materiala, 36 podjetij usnjarske industrije, 28 elektrogospodarskih podjetij, 19 podjetij kemične industrije, 16 podjetij grafične industrije, štiri rudnike, 88 hotelov, 48 skladišč, 45 vinskih kleti, 23 lastnikov prevoznih sredstev, 16 kinematografov, osem bolnišnic in sanatorijev, šest gradbenih podjetij, tri zavarovalna podjetja ter eno trgovsko podjetje. Jože Prinčič, *Nacionalizacija 1945-1948*, 83-89.
26. Ukaz o razglasitvi podjetij, ki se nacionalizirajo, v: *Slovenski poročevalec*, 4-5. 1948, 3.
27. Jože Prinčič, *Nacionalizacija 1945-1948*, III-II3.
28. O tem je v delu Agrarna reforma in kolonizacija podrobneje pisal Zdenko Čepič.
29. Uradni list DFJ, št. 64/45.
30. Uradni list SNOS in NV, št. 62/45.
31. Prvo agrarno reformo je Slovenija doživela z marčno revolucijo leta 1848, drugo pa po prvi svetovni vojni. O drugi agrarni reformi je nekaj prispevkov pripravil tudi predvojni pravnik Rado Kušej. Prim. Rado Kušej, *Ustavne meje agrarne reforme*, Ljubljana, Društvo Slovenski pravnik, 1928.
32. Milko Mikola, Povojne nasilne razlastitve premoženja v Sloveniji, v: *Temna stran meseca – kratka zgodovina totalitarizma v Sloveniji*, uredil Drago Jančar, Ljubljana, Nova revija, 1998, 53.
33. Zakon o agrarni reformi – ekspozice zveznega ministra dr. Čubriločiča v zakonodajnem odboru začasne narodne skupščine, v: *Slovenski poročevalec*, 14. 8. 1945, 2.
34. Zakon o agrarni reformi – ekspozice zveznega ministra dr. Čubriločiča v zakonodajnem odboru začasne narodne skupščine, v: *Slovenski poročevalec*, 14. 8. 1945, 2.
35. Ur.l. RS, št. 271/91-I.
36. Zakon o agrarni reformi in nacionalizaciji, v: *Slovenski poročevalec*, 28. 8. 1945, 4.
37. To so Okrožnice (ljublanske škofije) izdane dne 22. 1. 1946, 31. 1. 1946, 18. 2. 1946 ter 25. 9. 1946. V mariborski škofiji pa je agrarno reformo omenila le Okrožnica, izdana septembra 1946.
38. Okrožnica št. 1, 22. 1. 1946, št. 331.
39. V tem pismu so škofje zapisali, da pomeni agrarna reforma veliko krivico za Katoliško cerkev, da je Cerkev svoja posestva pridobila na zakonit in pošten način, da ji posestva niso služila za nedovoljena pridobivanja novega imetja, ter da je od teh posesti veliko ljudi prejelo dohodke. Škofje so tudi napisali, da je skušalo dnevno časopisje, zato da bi opravičilo odvzem cerkvenih posestev, Cerkev krivično obsoditi, da zanje ni skrbela. *Po sledih pastirskih pisma iz leta 1945 – ob 50. letnici zažiga škofa Vovka*, Ljubljana, samozaložba, 2002, 26.
40. Okrožnica št. 2, 31. 1. 1946, št. 479.
41. Izvajanje agrarne reforme v Sloveniji, v: *Slovenski poročevalec*, 1. 11. 1945, 3.
42. Zemljo tistemu, ki jo obdeluje, v: *Slovenski poročevalec*, 8. 11. 1945, 1.
43. Agrarni interesi morajo že spomladi sejati na svojem, v: *Slovenski poročevalec*, 27. 12. 1945, 3.
44. Prim.: Izvajanje agrarne reforme na gozdnih posestvih, v: *Slovenski poročevalec*, 2. 8. 1946, 5; Naš državni gospodarski sektor se krepi v korist vsega delovnega ljudstva, v: *Slovenski poročevalec*, št. 291, leto 1946, 5.
45. Zbor volivcev zahteva popolno razlastitev stiškega samostana, v: *Slovenski poročevalec*, 15. 9. 1946, 6.